

IMOM G'AZZOLIY ASARLARIDA MA'NAVİY- AXLOQIY QARASHLARNING
SHAXS FENOMENIDA TUTGAN O'RNI

Karimova Oltinoy Davronbek qizi

Urganch davlar universiteti pedagogika fakulteti psixologiya yo'nalishi magistranti,
Xorazm (O'zbekiston) Email oltinoykarimova.98@gmail.com Tel: +99885182898

Annotatsiya: Maqolada Abu Homid G'azzoliyning asarlaridagi ma'naviy- axloqiy qarashlarining tahlil etilishi va inson hayotiga tatbiq etilishining asosiy faktorlarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan hamda ushbu asarlardagi nazariyalarning shaxs xulq-atvori va dunyoqarashiga tasirini o'rganadi.

Kalit so'zlar: Shaxs fenomeni, ma'naviy-axloqiy mezonlar, xulq-atvor, dunyoqarash va ruhiyat masalalari.

THE ROLE OF SPIRITUAL AND MORAL VIEWS IN THE PHENOMENON OF
PERSONALITY IN THE WORKS OF IMAM GHAZALI

Annotation: The article analyzes the spiritual and moral views of Abu Hamid Ghazali in his works and their application to human life. factors and studies the impact of the theories in these works on personal behavior and worldview

Key words: Personality phenomenon, spiritual and moral criteria, behavior, worldview and psychological issues

РОЛЬ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ВЗГЛЯДОВ В ФЕНОМЕНЕ
ЛИЧНОСТИ В ТВОРЧЕСТВЕ ИМАМА ГАЗАЛИ

Аннотация: В статье анализируются духовно-нравственные воззрения Абу Хамида Газали в его произведениях и их применение в жизни человека.

Факторы и изучает влияние теорий в этих работах на личностное поведение и мировоззрение

Ключевые слова: Феномен личности, духовно-нравственные критерии, поведение, мировоззрение и психологические проблемы..

KIRISH

Jahonda ro'y berayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hodisalar inson hayoti va dunyo hamjamiyati mazmuni tubdan o'zgarayotganligini ko'rsatmoqda. Bu hodisalarning tasiri, xususan, axloq, ruhiy tarbiya, o'zaro muloqot, madaniyat va din sohalarida ko'zga tashlanib, asrlar davomida islom sivilizatsiyasi rivoji va tasiri ostida xalqlar dunyoqarashi, olamni aqliy va ruhiy his qilish shakllangan bo'lsada, hozirgi davrda ma'naviy transformatsiya va modernizatsiya jarayonida yangicha tus olmoqda. Fikrimizning isboti sifatida shuni aytish mumkinki: respublikamizda Uchinchi Renesans poydevorini yaratish

eng asosiy maqsadlardan biri bo'lib, uni amalga oshirishda Islom madaniyatiga xos psixologik qarashlar, falsafiy, ma'naviy va ilmiy meros, shuningdek, tasavvufiy-irfoniy ta'limotlari bilan umumbashariyat taraqqiyoti rivojiga ulkan hissa qo'shgan mutafakkirlarning o'ziga xos yondashuvlarini hayotga tatbiq etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zero, "Ma'naviy yetuk barkamol avlodni tarbiyalash, ta'lim-tarbiyani rivojlantirish, milliy yuksalish g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish-pirovard maqsadi inson manfaatlarini ta'minlash bo'lgan islohotlarimizning eng muhim vazifalaridandir" 1. Bu borada Imom G'azzoliyning ma'naviy-axloqiy, psixologik ilmlaridagi qarashlarini tahlil etish, ushbu masala yuzasidan tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi", 2020-yil 6-noyabrda PF-6108-son O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida farmonlari, 2017-yil 24-maydagi PQ-2995-son "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida, 2018-yil 23-iyundagi PQ-3080-son O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O'zbekistondagi Islom sivilizatsiyasi markazini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi, 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", 2021-yil 26-martdagi PQ-5040-son Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorlari hamda sohaga oid boshqa meyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda ushbu maqola muayyan darajada xizmat qiladi.

Madaniy hayotning keskin o'zgarib ketishi, egosentrizm, ma'naviy qashshoqlik, moddiyatparastlik, oilaviy qadryatlarning yemrilishi, milliy an'ana va urf-odatlarining rad etilishi hamda jadal tarzda rivojlanib borayotgan taraqqiyotda inson ongini har taraflama chuqur o'rganish shu bilan birga, ma'naviy-axloqiy, diniy-ma'rifiy hamda ilmiy-tarbiyaviy jihatdan yuksaltirish va bunda sharq mutafakkirlari ma'naviy merosidan foydalanishni taqozo etmoqda.

Chunki, buyuk ajdodlarimiz ijodida shaxs fenomenini yuksak darajada kamol toptirishda har qanday sotsial jamiyat va zamon uchun mos keladigan mezonlarni ko'rish mumkin. Shu jumladan ularni psixologik jihatdan tahlil etish hamda hozirgi kun hayotiga tatbiq etish masalasini ilgari surish aksariyat odamlar orasida uchraydigan ko'pgina psixopatologik holatlarni oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, Imom G'azzoliy talimotining psixologik fanlar taraqqiyotidagi o'rni va roli hamda nazariy - metodologik, g'oyaviy-mafkuraviy, ma'naviy-ma'rifiy jihatlarini ochib berish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Jahon ilm-fanida tadqiqot institutlari, yetakchi ilmiy markazlar tomonidan sharq allomalarining aksiologik yo'nalishdagi asarlaridan foydalangan holda shaxs psixikasiga oid fundamental va amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Fan-texnika taraqqiyoti davrida, ma'naviyat moddiyatga bevosita bog'liq bo'lgan bir paytda falsafiy tafakkur, inson va uning kamoloti, axloqiy qadryat va me'yorlarni saqlab qolish, madaniyat va tamaddun vakillari o'zlarining axloqiy va psixologik nazariyalarini

qayta ko'rib chiqishga va bugungi kundagi globallashtirish voqelik talablariga mos keladigan tafakkurni shakllantirish bugungi kunning obyektiv zaruriyatidir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Sharq mutafakkirlarining falsafiy va ma'naviy g'oyalarini o'rganish va uning falsafiy, ma'naviy tafakkur taraqqiyotiga tasiri masalalari bo'yicha dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalari, jumladan, AlGhazali center (Buyuk Britaniya), The Islamic Madhahib University (Texxon), Columbia college Columbia university in the city of New York (AQSH), Yale university (AQSH), Imam Ghazali Institute (AQSH), Sank-peterburg Sharq qo'lyozmalari institute (PF) tomonidan fundamental tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Imom G'azzoliyning falsafiy fanlar taraqqiyotidagi o'rnini aniqlash masalalari bo'yicha jahonda amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlarda qator, jumladan, quyidagi ilmiy natijalar olingan: School of Oriental and African Studies University of London va University of Cambridge tomonidan 1917-yildan boshlab Bulletin of School of Oriental and African studies jurnali nashr etiladi.

G'azzoliy qarashlarining rivojlanishida ijtimoiy-siyosiy vaziyat va ma'naviy-ma'rifiy muhit, uning dunyoqarashida kechgan inqiroz sabablari tahlil qilinib, mutafakkir qarashlari tarixiy usul doirasida tadqiq qilingan hamda uning ijtimoiy-siyosiy va falsafiy-diniy hamda psixologik pozitsiyasi ilmiy asoslangan. "Ixyo" islom madaniyati tarixida ibodat psixologiyasi nuqtai-nazaridan alohida o'rin tutadi. Yeb-ichish odobi, turmush qurish, iqtisodiy hayot, halol va harom, ulfat-birodarlik, suhbat va odob, yolg'izlik, payg'ambarlarning yashash odobi va axloqlariga doir "Rubbul odat" deb nomlangan ikkinchi jildda G'azzoliyning islomiy oila, davlat, jamiyat va iqtisodiy tuzumning nazariy asoslarini ochib berishga harakat qilgani va bunga katta darajada erishganligi ko'rinadi. Ushbu modelda asosiy elementlar diniy va axloqiy bilimlari, ongi, sezgilari, munosabatlariga nisbatan masuliyat hissi rivojlangan individlar ekanligi ko'rinadi. Bu kamolotga erishgan shaxslarning qo'lidagi dunyo hayoti nafaqat go'zal bo'ladi, balki bu hayot oxirat saodatiga ham tayyorlaydigan bosqich bo'lib xizmat qiladi. M. Bouyges, Essai de chronologie des œuvres de al-Ghazali (Algazel) (ed. M. Allard), Beyrouth 1959, s.48. "Rubbul muhlikot nomli uchinchi jildda insonning ma'naviy-axloqiy jihatlari, qalb tarbiyasi, ovqatlanish va shaxvoniy nafslarni nazorat qilish til ofatlari, g'azab, gina, xasad, dunyoning ma'nosi va ahamiyati, ziqnalik va mulkka bo'lgan nafsiiy ishtiyoq, mansabga ishtiyoq va riyo, kibr, manmanlik va g'urur mavzulari muhokama qilingan.

G'azzoliy bu mavzular bilan shug'ullanar ekan, axloqiy-tasavvufiy adabiyotlardan keng foydalanish bilan birgalikda oxirgi darajadagi psixologik va pedagogik tahlillari bilan ko'zga ko'rinadi, chunki bu masalalar keng qamrovli izohlarni talab qiladigan nazariyalarga muhtoj. G'azzoliy, o'z tabiri bilan aytganda, bu axloqiy kasalliklarning psixologik va ijtimoiy sabablarini, davolash yo'llarini ko'rsatar ekan, barcha darajadagi kishilarni o'z ichiga nazariy solishga yo'naltiradi, uni o'z ruhini taftish qilishga, axloqiy ong va irodasini faollashtirishga undaydi. Ushbu jildning "Zammul-jax var-riyo" bo'limida insondagi mansabga bo'lgan ishtiyoqning psixologik asoslarini tahlil qilar ekan, ilgari surilgan inson tasavvuri falsafiy antropologiya nuqtai-nazaridan ahamiyatga molikdir. Ibn Rushd mulohazalariga

ko'ra, rivojlanayotgan arab fanlari davrida G'azzoliy insonning hissiy idrok qobiliyatini hisobga mumkin emas edi. Xis qilish hissiyotlar beradigan xabarlarni idrok qilish jarayoni sifatida ifodalaydi. Muhammad G'azzoliy ko'rish qobiliyatining rolini takidlab, bu orqali hissiyotlar ahamiyatini keyinchalik ham kamaytirish mumkin bo'lgan o'ziga xos yo'lni topishni o'ylaydi deb fikr bildiradi Ibn Rushd hamda o'z fikrlarini davom ettirib, ko'rish uchun yorug'lik kerak. Jumladan, idrok etiladigan hissiyot va predmetlar o'rtasida uchinchi vosita omili qoldirilib, u G'azzoliy uchun asosiy o'rinda turadi. Hissiyot kabi predmet ham vositachi omil oldida orqaga chekinadi. Tabiiy nur, yorug'lik ashyoni ko'rinadigan qiladi, uning uchun moddiy olamdan tashqarida joylashgan, bilish jarayoni amalga oshirayotgan bir narsaning muqobili sanaladi. Ibn Rushd fikricha, G'azzoliy o'zining qarashlarida tabiiy nurning mavjudligini inkor qilmaydi, shuningdek, jismlar va individlarni ham. Biroq hissiyotlar ahamiyatini kamaytirgan holda, u tabiiy nurni qadrsizlantiradi, butun moddiy voqelikni va insonning idrok qilish qobiliyatini ham ahamiyatsiz deb hisoblaydi.

Skeptiklar va sofistlar doimo inson hissiyotlarining prinsiplarini o'zlashtirishga harakat qilib kelganlar. Kamchiliklarni sanab turib, G'azzoliy hissiyotlar tizimini alohida ko'rib chiqadi, inson hissiyotlarining markaziy nuqtasi va unga asoslangan aql-idrok faoliyati bilan hissiyotlar aloqasini ko'rmaydi. Birinchi kamchilik deb, u o'zini emas, boshqa narsalarni ko'rishi mumkin degan fikrni ilgari suradi. Ya'ni shu o'rinda aytish joizki, shaxsdagi aql-idrok faoliyati bevosita uning hissiyotlari bilan chambarchas bog'liqdir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Abu Homid G'azzoliy shaxsda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan xulq-atvor, aql-idrok hamda boshqa insonga xos fundamental xususiyatlar uning ruhiyatidagi o'zgarishlar, hissiyotlar bilan bog'liqligini diniy-psixologik hamda falsafiy jihatdan izohlab beradi, shu birga shaxsning ma'naviy-axloqiy jihatlarini shu davrdagi ilg'or bilim va tajribalar bilan isbotlab berar ekan, bunda kibr, xasad, manmanlik, shaxvat, ortiqcha g'ururlanish va shu kabi yomom fazilatlarining inson ruhiyatiga salbiy tasirlari haqida bayon etadi, ya'ni shu orqali inson qalbida hissiy xotirjamlikning bo'lmasligi hamda ruhiy baxtsizlikni tuyish bilan izohlaydi. Bundan tashqari sezgi a'zolarimiz orqali qabul qiladigan hissiyotlarimiz ko'lamini psixologik jihatdan isbotlab beradi va hatto bizning aqliy qobiliyatlarimizga tasir qilishini aytib o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Музаффаров Ф.Д. Газзолийнинг инсон ҳақидаги таълимотининг илмий-фалсафий асослари. Тошкент: Турон-замин-зиё, 2014. – 180 б.
- 2.Саййид Муҳаммад Ҳотамий. Ислом тафаккури тарихидан. Тошкент: Минҳож, 2003. – 274 б.
- 3.Barber, Brooks L. Poverty in al-Ghazali's *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*, Catholic University of America, 2016, 335 pp
- 4.Bergh S., van den. Ghazali on Gratitude towards God and its Greek Sources // *Studia Islamica*. 1957. V. 7. P. 77–98

5.Bergh S., van den.Ghazali on Gratitude towards God and it's Greek Sources // Studia Islamica. 1957. V. 7. P. 77-98

6.Rahman P. Prophecy in Islam. London, 1958. P. 94-100. 122. Rescher N. The Development of Arabic Logic. London, 1964. P.

7.Проблема разума и веры в трудах Мухаммада алГазали // Известия АН Республики Таджикистан: Философия и правоведение. 2001. №4. - С.70-78.